

KABDEBÓ LÓRÁNT

Egy Kassák-kritika esettanulmánya

Személyes felvezetés

Valaha, amikor a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemre kezdtem járni vendégoktatóként, szinte névjegyként leközöltem a Jelenkorban (1987. 3. szám, 251–252.) Kassák Lajos hozzám írott levelét. Jelezve, hogy egy 1963-as kritikámra küldte válaszként. De akkor még a szkennernek nem értek el hozzánk, szimpla átírásban tettem közzé a szöveget. Most, hogy a Tiszatáj egy Kassák-számába kért tőlem is tanulmányt, ennek a levélnek a teljes környezetét szeretném átgondolni. Most már lehet, akkor, a rendszerváltás előtt nem lehetett egy-két dolgot még elbeszélni, na meg saját balgaságnak feltűnő kijelentéseimet sem magyarázhattam volna a maguk valóságában. A levelet fontos közleménynek tartom, de a köré dokumentumokból és elbeszélésekből összeálló esettanulmányt tanulságosnak érzem kikerekíteni.

Amikor a Kassák-kötettel foglalkozni kezdtem, még fiatal tanár voltam, és fiatal volt a lap, amit szerkesztettünk. A Napjaink az előző év, 1962. áprilisában indult. A cikk az 1963. évi 9., szeptember 1. számban jelent meg. Témaválasztásban és a kidolgozásban az egyéni döntés szabadságát élvezhettem. Közben kerestem a sajátos személyes pozíciómat is a társadalmi és társasági életben. A ma már konzolidációnak nevezett korszak helyezkedési idejében még botladoztam az „én” magam és nézeteim, költődéseim és az „ők” hivatalos keretei között. De a háttérből óvóan vigyázott már ekkor is a kutatásra kapott és megtalált témám, Szabó Lőrinc költészete, amely majd megvéd az „őkkel” való azonosulástól: kritikusi tevékenységemet, mint mellékterméket választott felfedezéseim „védelmére”, magyarázására szervezem, és a lelkesedés azonosulását fogalmazhatom a magam gyönyörűségére ennek a védernyőnek a fedezetében. A „Szabó Lőrinc kutatója” címem és pozícióm szabadít ki botladozásaimból. Enélkül a tisztességes biztonságerzet nélkül nem is tudom, mi sikerülhetett volna számomra ezekben az években.

És még egy: amikor a kritika készült, még magányos fiatal voltam, amikorra eljutottam a Kassák-interjúig, szerelmes fiatalember, aki eljegyzés és esküvő közötti boldog időszakomat élhettem. Mindez a személyes felvezetés szükséges ahhoz, hogy tanulmányomban az egyéni esetet, és azon túl, egy akkori tájékozódó kritikus nem jellegzetes esetét, talán valamilyen függetlenségét is érzékeltetni tudjam. Akkor így éreztem, ma is ekként látom. Nem épült tehát kritikusi életművem, de kiszabadult egy szabadon választó alkalmi kritikákkal jelentkező irodalomtörténész lehetősége. A tipikus kritikus sorsok választható kereteiből, a „janicsár sorból” ezzel kiszabadultam, mégis alkalmanként hangsúlyosabb megszólalásra vállalkozhattam. A Napjaink pedig egyre rangosabban keretet adhatott erre a szabadabb alkalmi megszólalási lehetőségre. És ennek visszaigazolását éreztem Kassák a kapcsolatot szervező érzékenységében. Ezért is tarthattam utóbb névjegy-értékűnek a nekem küldött levelét.

Kassákról készített kezdetleges írásaimban ma is érzem a ketreche zárt kritikus megszólalása mellett a Kassákkal értetlenkedő hivatalosság felé is kimondott értetlenkedésemet. Si-

került kimondanom alapvető felfedezésemet: hogyan lehet az, hogy a munkásosztály és a szocializmus kezdetektől elkötelezett költője nem lehet a munkásosztály nevében uralkodó rendszerrel összhangban élő-alkotó nagy költő. De akkor még nem éreztem, bár írásomban ma már rejtve ott találok a lényegibb kérdést is: valóban ugyanarról a munkásságról tudott-e a költő, és a hatalom nem csak nevében volt annak a képviselője. Kimondatlanul ott volt a szöveg mögött, hogy valami érthetetlen disszonancia van a hatalom és a költő között. És ez nemcsak személyi ellentét, hanem lényegi különbözés. És ebben segítségemre volt a Zsolt Béla körében felnőtt, Vészi-rokonságú, 6 év Rákosi-börtönt viselt, ekkor is baloldali elkötelezettségűnek maradt, Miskolcra sodródott Máté Iván újságíró barátom szuggesztíója is. Ebben, a Kassák-„esetben” alakult tulajdonképpen utóbbi szerkesztői esélyem alapozása, amely majd a Hetek költői csoportjának értelmezésére, szervezésére, befogadására tehetett alkalmassá. Megoldani a független kritikus szerep helyett egy védő-szerkesztő magatartás vállalását. Közvetítő lettem: aki az értéket felmutatja, és a fennálló keretek között megjelenéshez segíti. És ebbe belefért Tandori, Oravecz és Petri értékelése is. Nem lényegi kritikákkal kísérem útjukat, de figyelemfelhívó, közvetítő magyarázatokkal követtem a rendszer és a költészetek közötti távolságot. Hiszen nem a kritikám maradandóságát, hanem a költőket segítő hasznosságát kellett biztosítanom. Ezért is „nem szerette” későbbi legjobb barátom, a független kritikus Ferenczi László a *Versek között* című, ekkori kritikusi ténykedésemet összegező kötetemet, közben pedig a Szabó Lőrinc monográfiám mindegyik kötetét szakmai alapon a legmagasabb befogadással méltatta írásaiban és személyes beszélgetéseink során úgyszintén.

De a Kassák-„eset” idején még kritikusnak készültem, és felháborított, hogy egy ilyen magas színvonalon megjelenő költészet a már kezdődő elismerés ellenére sem lehet az ünneplés tárgya akkori irodalmunkban. Ennek rejtélyét kerestem.

És miként kerültem a témával kapcsolatba?

Egy véletlen következtében. Az Expressz ifjúsági utazási iroda szervezésében egy háromhetes vasúti úttal készültem őseim földjét meglátogatni. Szovjetunió, nyári hőség, fárasztó utazás. Készülésemet rémálmok sora kísérte. Féltem. Persze érdekelt Örményország. De a szervezetem védekezett. Fagylaltmérgezés Tapolcán? Vagy valóban csak idegi eredetű védekezés? Amikor indulni kellett volna, 39 fokos lázzal, mozdulni se tudtam. Utóbb szinte újra kellett tanulnom járni. Egyetlen vigasztalómnak a könyvek maradtak mellettem. Ha már őseimtől elmaradtam, ott feküdt mellettem Kassák új kötete, a *Vagyonom és fegyvertáram*. Használjuk ki az időt! És beledöbentem nagyságába. Elkezdtem róla Máté Iván barátommal beszélgetni. És megírtam lelkesedéssel és kérdőjelekkel tele a *Siralomházban* című kritikámat. Majd megtoldottam a Blaise Cendrars fordításait tartalmazó kötet ismertetésével is. Kassák joggal fogadhatta örömmel, kiérezhette a rajongó „magam számára” történő felfedezést is, de az általános érvényű válasz kihívását szintén. Válasza rossz postai címzés miatt csak késve – de hál’ Istennek – elért hozzám.

Siralomházban

(Kassák Lajos: Vagyonom és fegyvertáram)

„Terhes vagyok a világtól
és nem szülhetem meg gyermekét.”

1. Kassák Lajos itt van, több mint 50 éve *jelensége* irodalmunknak. Majd mindenki, aki verset ír, adósa neki, ha már nem is közvetlenül. Újításai felszívódtak költőink alkotásaiban, ma már eredetükre nézve ismeretlen, irodalmi közkinccsek. Hazai megteremtőjük pedig továbbra is sokat emlegetett (de inkább csak irodalomtörténetileg, mert tanítvány-unokái közül is sok van már a rég halott) – de *epizódjelenség*.

2. Elvetette a formát – mondjuk –, és mindig kísérelte – tesszük hozzá. Az izmusok különböző irányzatait tényleg nemcsak publicisztikailag, hanem költői gyakorlatával is megismerhetővé tette számunkra. Már klasszikussá vált értékek jelzik ezt az utat (*Mesteremberek*), de súlyos zsákutcák is (*35 vers*). És most öregen a legtisztábban fénylő, legegységelműbb felépítésű, gondolativelésű versekkel utasítja el a fiatalok homályos verskáoszát.

– Az én költészetem nem az álmok kusza burjánzásából,
hanem a geometria szigorú rendjéből születik...

3. Természetesen nem az öregkor fegyverletételéből született ez, nem a megtért költő visszaidomulása a szokvány-járomhoz.

De született az öregkor újat teremtő klasszicitásából, a hosszú élet hosszú kísérletsorának leszűrt aszújaként. Önkéntelenül az *Őszikék*, vagy a kései *Bartók* érett, pontos fogalmazású, a felesleges cícomát, költői trükköt levető, a lényegyet a leglényegesebb formavilágban visszaadó költőisége jut eszünkbe, vagy az Anakreóni dalok – életet élvező, könnyes-mosolyos, rezignált világukkal.

4. De ezzel már a tartalmi szférát súroljuk. A forma természetes tökélye a „tisza forrást” asszociálja, a kötet kibomló világa még a „szűknyakú pohárhoz” kényszerít vissza. És ezzel, azt hiszem, eljutottunk a kötet alapellentmondásához: *az egyik legtökéletesebb költőnknek nincs ezzel egyenértékű, az objektív valóságot, társadalmi érvényű tartalmat kifejező költészet. Ebből következően hatása is kettős: fellelkesít a kifejezés tökéletessége, a pontosan komponált képek sora, az építkezés kidolgozottsága, de lehangol a tematikai azonosság, az önismétlés, az állandó egyedüllét és siránkozás.*

5. Hogyan tudja mégis ezt a szinte reménytelen ellentmondást hurcolva kötetét a nagy költészet szintjére emelni? Két ponton találkozik az ő szubjektív valósága a miénkkel, a többiekével. Mondhatnám, mindkét világ ugyanabban a keretben létezik. Ez főleg a táj, az évszakok, a világmindenség, szóval a *természet* megformálásában jelentkezik, másrészt érzelmeiben, a *szerelem* hullámvásában. A világnak ezekkel kapcsolatos relációit számunkra is értékesen, maradandó képekben tudja megragadni.

A homályt elutasító racionalizmusa ebben tetőzik. Ez adja erejét, tisztaságát verseinek. Tehát ez nemcsak versírói program, hanem szemlélete racionális elemeinek természetes következménye is. Nem felvett idegen holmi, hanem világa fix pontjainak formai kristályosodása.

6. Mégis ez a fix pont is csak látszólagos, – mert a szubjektív „ellenvilág” bejáratát is képezi.

A költő számára pedig az ebbe való beolvadás a *Beteljesedés*:

Nem mozdulok
 mintha én lennék
 a mindent befogadó
 földanya
 füvek
 és virágok
 eresztik belém
 gyökereiket.

E versszak szépsége, hangulata tökéletes. Kár is lenne megzavarni ezt a nyugalmat. De éppen ez már az „ellenvilág”. Íme, ami megelőzi:

Messzire küldtek engem
 gizgazos útra
 hogy hozzam vissza az
 elveszett reményt.

 Hogyan szól a parancs
 mit kell megkeresnem
 elfelejtettem.

Hasonlóképpen válik kétarcúvá a másik fix pont, a szerelem is:

Így a te vörös rózsáid dalaitól sem
 hallja senki
 a robotoló város zaját
 a megsebzett lélek panaszait.

(Változó játék)

7. És ki ennek a világnak a hőse? Hogyan jelenik meg a költő? Csak egyet, a sok majdnem azonos önportré közül:

Hiszek magamban
 ahogyan a gyermek hisz álmaiban.
 Mocskos selyemgubanc van
 a kezemben
 előbb kibontom a szálát
 aztán a fekete mély kút fölé hajolok
 honnan majd könnyes arcom néz rám vissza

(Hűen önmagamhoz)

A csalódott, egyedülmaradt ember sirámai folydogálnak végig a kötetben, de az ártatlanságában gőgösen bizakodó is, aki büntetését épp ebből eredezteti. Üldözőkkel van körülvéve, azzá váltak a hajdani barátok is. Társak csak a mártírok, a rég halottak, vagy az újak, Bölöni, Gadányi, vagy valahol messze Párisban vannak, „akik feloldani kívánják magányomat és megértik képeimet melyek az egyszerűség és tisztaság nyelvén beszélnek”.

8. Ennyire távol került tőlünk, ki együtt nőtt az otthoni szocializmussal? Nagy írónk közül vele a legnehezebb a közös hangot megtalálni, a munkásosztály fiával, hajdani életének legreálisabb ábrázolójával? (*Egy ember élete*). Pedig érzi a közösséget, vágyja is azt: Erről valának a kötetvég bizakodóbb versei, és a nagyszerű zárás, az 1912. május 23-ára emlékező rapszódia (*Budapest ége alatt*). Mégis a kötet alapvető élménye a távolság.

Kétségtelenül régi gyökerűek az ellentétek. Sokszor szubjektív jellegük mindinkább anakronisztikussá is válik. Természetesen kétoldalú minden viszony, az ellentét is. Tennivalója a költőnek is van, számbavenni a ma valóságát. Költői világát ne a magányba szorult szubjektumára építse, ne sérelem-rendszerének tükrözője legyen (az egyénnek megértjük ezt, de a költőnek, ha időszerűtlen általában ez a hang, akkor *nem!* Ez semmiképpen sem szocialista költészet). Szembesítse világát az adott valósággal. Költői letisztulásában nem az otthonra, a megoldásra talált ember érett nyugalma érzem, nem a külvilág, a társadalom harmóniája adja a fedezetét, hanem inkább a szubjektum öntörvényű fejlődése. Egy nagy költő találta meg életműve különböző elemeinek szintézisét. A külvilág erre csak annyi hatással van, hogy nyugalmat ad ezt leírni, és ennyit értékel is belőle. Mintha egy kitűnő külföldi költő verseit olvasnám valamely rangos műfordítónk tolmácsolásában. És mi Kassáktól nemcsak ezt várjuk.

9. Panaszainak érdeme, tanúja igazságszeretetének, hogy mind ezt csak önmagára vonatkoztatja. Nem a valóságot hibáztatja, sértettségét nem emeli általános érvényű társadalombírálattá. *Szubjektív élményét megtartja egyéni viszonyok tükrözésének.*

Közösségi élménye, amint helyenként fel-feltör, egy reális ellenpólust körvonalaz. Szinte önmagát is már távlatból nézve objektíválja *azonosságát a munkássággal*. (Talán legszebb ilyen verse a *Munkásportré*). Elvont bár ez a bizakodás, de már a félténivalóval rendelkező ember békeóhajtásával keveredve fogalmazódik meg a közösségre tekintő verseiben.

10. Azt mondtam, minden viszony kétoldalú. Nem hiszem, hogy szubjektivizmusáért csak Kassák a felelős. Egymás után jelennek meg könyvei, versei – mint a pusztába kiáltott szó. A hallgatás sértőbb és bántóbb még a támadásnál is. Azt hiszem elérkezett az értékelés, a vitakozás ideje. A jószándékú bíráló, vitatkozás annyiban is hasznos, hogy az író látja: figyelemmel kísérik, nagyra becsülik, mit értékelnek benne, és meggyőzi: - nem akarják üldözni. A csendben könnyű az üldözők lépteit hallucinálni.

Ez a kötet nem alap a teljes felmérésre, de egy kiáltás ezért:

Ítélezzék felettem nyíltan.
A lélek könyörög így
a megértésre vágyó szív...
(*Öreg csavargó*)

Ez pedig nagy felelősséget jelent, igaz emberség várja, súlyos *Vajúdás*:

Most éppen egy híd közepén állok,
várom, hogy valaki emberi hangon szólítson.

Blaise Cendrars magyarul

Megkésve érkezett ugyan, de nagyot gazdagodott vele műfordítás-irodalmunk. A modern szabadvers egyik alapító mesterének verseit brilliánsan fordította a kísérletezés nagy magyar költője, *Kassák Lajos*. Három terjedelmes poéma, háromféle költői megfogalmazás. A *Húsvét New Yorkban* párversek litániás monotóniájába ágyazott nyomorrajza és hangulat-önportréja mellett a *Panamában* a századforduló élete, kis és nagy jellegzetességei, hétköznapijai és történelmi eseményei, életútjai, kalandorhitei és bukásai állnak össze, mint egy zsi-bárus bódéjában. És talán a legtökéletesebb: *A transzszibériai express és a franciaországi kis Johanna prózája*. A szédült, állandóan változó utazás, kicsinyes emberi groteszkek, háttérben a véres japán háborúval, mely már forradalommal terhes. A groteszk kavalkádban pedig kódaszerűen, versszerű csengéssel jelenik meg a kis Johanna, emberség és Páris, valami, ami mindezt feloldja, de méginkább bonyolulttá is teszi abszurdításával. Szerkezetében Bartók *Concertója* sokat vitatott második tételére emlékeztet (*hasonló bonyolultsági-fokú* élmények kiváltotta hasonló reaklás?).

Majd a többi, rövidebb vers, a tízes évek költőit lázbahozók. *Irodalomtörténetivé merevedtek, a jóbarát-tanítvány Apollinaire verseinek klasszikus szomszédságában. Ami újat hoztak, rég felszívódott századunk lírájában.*

Éppen ezért felesleges a túlzott elővigyázatosság. *A fordító Kassák kitűnő bevezető esszéje történeti és hangulati előkészítőnek is megfelelő.* Legfeljebb rövid életrajzi jegyzet kellene a kötet végére. De a kiadó így megbízhatatlannak érezte a kötetet.

Íratott *Blaise Cendrars életműve* címmel egy 12 oldalas utószót is, ami semmivel sem ad többet, mint a hiányolt életrajzi jegyzet. Nem igazítja el a versek rengetegébe véletlen besza-badult olvasót, a már régről érdeklődőnek nem mond újat, ha pedig netalán akad költő, aki mesterséget tanulna e régi mestertől, azt amúgy sem tudja elijeszteni, hiába bizonygatja, hogy elavult.

Budapest, 1963 IX.20.

Kedves Kabdebó Lóránt,

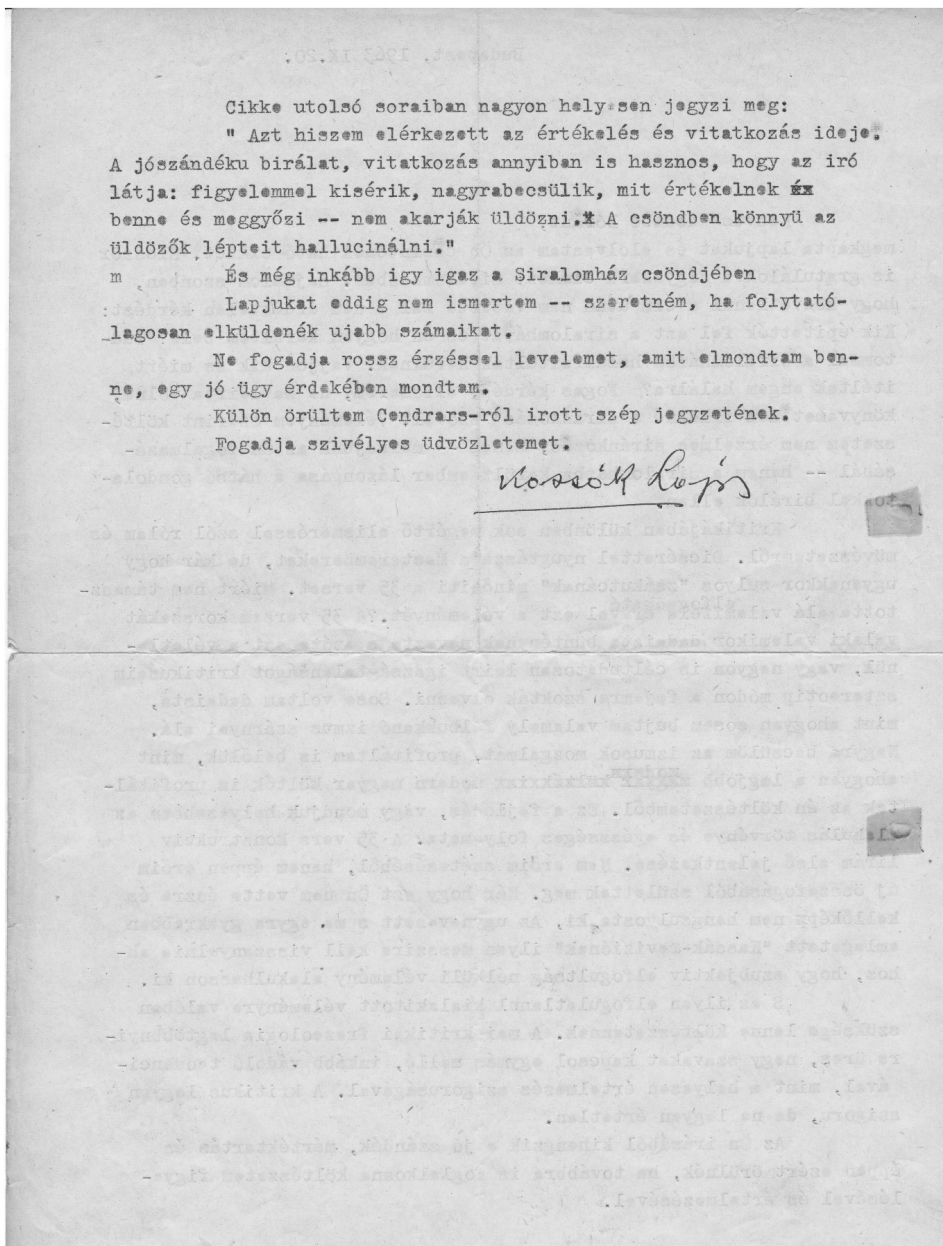
megkapta lapjukat és elolvastam az Ön őszintének ható cikkét. Először is gratulálok a nagyszerű címhez: Siralomházban. Sajnálom azonban, hogy közvetlenül a cím után nem vetette fel a nem érdektelen kérdést: Kik építették fel ezt a siralomházat és én hogyan kerültem bele? Tudtommal a siralomházba halálraítéltek kerülnek. Vajjon kik és miért ítéltek engem halálra? Fogas kérdés, elismerem, de ha leírta volna, könyvem nem illelné a "siránkozás" szóval. Véleményem szerint költészetem nem érzelmes siránkozás, hanem -- maradjunk az Ön fogalmazásánál -- hanem a Siralomházba került ember lázongása a hátsó gondolatokkal bírálók ellen.

Kritikájában különben sok megértő elismeréssel szól rólam és művészetemről. Dicsérettel nyugtázza a Mesterebberket, de kár hogy ugyanakkor sulyos "zsákutcának" minősíti a 35 verset. Miért nem támasztotta alá valamely ^{elmondható} érveléssel ezt a véleményét. A 35 versem korszakát valaki valamikor dadaista bünténynek nevezte s azóta ezt a véletlenül, vagy nagyon is céltudatosan leirt igazságtalanságot kritikusaim sztereotip módon a fejemre szokták olvasni. Sose voltam dadaista, mint ahogyan sosem bujtam valamely felbukkanó izmus szárnyai alá. Nagyra becsülöm az izmusok mozgalmát, profitáltam is belőlük, mint ahogyan a legjobb ^{modern} ~~magyar~~ ~~költők~~ ~~modern~~ magyar költők is profitáltak az én költészetemből. Ez a fejlődés, vagy mondjuk helyesebben az alakulás törvénye és egészséges folyamata. A 35 vers konstruktív líráim első jelentkezése. Nem erőim széteséséből, hanem éppen erőim új összefogásából születtek meg. Kár hogy ezt Ön nem vette észre és kellőképp nem hangsúlyozta ki. Az ugynevezett s ma egyre gyakrabban emlegetett "Kassák-reviziónak" ilyen messzire kell visszanyulnia ahhoz, hogy szubjektív elfogultság nélküli vélemény alakulhasson ki.

S az ilyen elfogulatlanul kialakított véleményre valóban szüksége lenne költészetemnek. A mai kritikai frazeologia legtöbbször üres, nagy szavakat kapcsol egymás mellé, inkább vádoló tendenciával, mint a helyesen értelmezés szigorúságával. A kritikus legyen szigorú, de ne legyen értetlen.

Az Ön írásából kihangzik a jó szándék, mértéktartás és éppen ezért örülnék, ha továbbra is foglalkozna költészetem figyélésével és értelmezésével.

71

A válaszomban már felszabadultabban, személyesebb hangon, a „mesterhez” közvetlen beszélve válaszolhattam, és egyben a lap nevében kértem írásokat. Levelemben külön megemlítettem a közös ismerős, Máté Iván nevét.

Kedves Mester!

Először is köszönetet mondok, hogy választotta méltatta írásomat, fiatal irodalomtörténész vagyok; utóbbi írásaiban azt szerettem volna megfogalmazni, hogy irodalmunk élő nagyjaihoz mi fűzi a mi nemzedékünket. Eből természetesen egy egészséges elfogultság következik: az alkotóknak a mi körünkben kiváltott visszhangját próbálom visszaadni. Ugyanakkor ez távol van minden egészségtelen elfogultságtól, melyeket a személyes ellentétek ismerete nélkül csak csodálkozással, ismeretében pedig felháborodással vesz tudomásul a becsületes ember. Természetesen téves irodalomtörténeti közhelyek még a legjobb szándék ellenére is becsuszhathatnak, ha csak egy zárójel, és egy mellékmondat erejéig is. És ezért tartozom különös köszönettel ezért a levélért. Mint irodalomtörténész értékes utbaigazítást kaptam egy sokat vitatott kötetről, és mint kritikus: ha közhellyé is váltak egyes megállapítások, az még nem jelenti igazság voltukat, különösen mostanában, amikor annyi tévitéletet kell felülvizsgálni és jóvátenni.

Mentségemül szolgáljon: nem az egész életmű értékelése volt a célom. Egyrészt ez új kötet nagyszerűsége kiváltotta csodálatomnak akartam hangot adni, és néhány problémájára felhívni a figyelmet. Főleg pedig azt hangoztatni, hogy mennyire szükséges és sürgős feladat egy ilyen nagy költőt bekapcsolni irodalmunk mindinkább

egészségessé váló vérkeringésébe. A címet is ilyen céllal irtam le: figyelmeztetésként a kritikusoknak, és mindazoknak, akik idejuttatták.

Amit irtam őszintén, minden mellékgondolat nélkül irtam, és örülök, hogy ez érezhetővé is vált. Igen örültem bizalmának is, amellyel költészete figyelemmel-kísérésére biztat. Szándékomban van egy nagyobb terjedelmű elemzőtanulmány elkészítése is. Egyelőre azonban megvárom a Kritikában Báládi tanulmányát, mennyiben mond lényegeset, és mennyiben lehet vele egyetérteni.

Örültünk annak is, hogy lapunk felkeltette nagybecsű érdeklődését, még jobban örülnénk, ha meglegedését is elnyernénk. Főszerkesztőnk és a szerkesztőbizottság nevében is kérem, tisztelje meg lapunkat, és küldjön a továbbiakban írásából közlésre. /Címünk: Napjaink szerkesztősége Miskolc, Megyei Tanács./

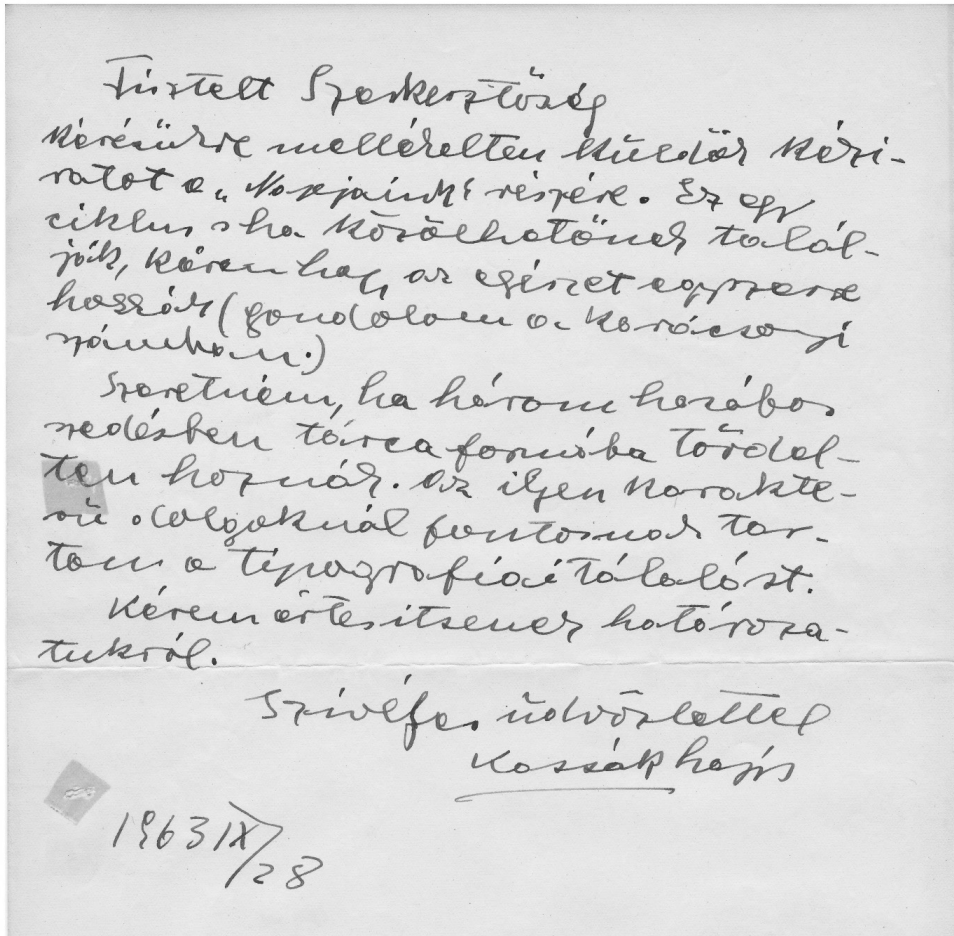
Értékes levelét köszönve,

Miskolc, 1963. szeptember 28.

Kiváló tisztelettel:

U.i. Máté Iván ujságitró barátom,
aki most itt dolgozik Miskolcon,
színtén üdvözlését küldi.

Nemsokára kézzel frott levél kíséretében megérkezett egy *Költemények prózában* (1923–1963) című versciklus.

A ciklust most is mellékelem, mert – mint a kísérőlevél is jelzi – egységes kompozícióként küldte, visszautalva éppen a vitatott számozott versek időszakára. A létezés rendjének értelmezését és a személyes kirekesztettségnek az együtt érzékelését illeszti benne egymásba. Tulajdonképpen azt a léthelyzetet és személyes pozíciót ismétli meg, amelyet látleletként a *Siralomházban* című kritikám leír. A levél után a költő választát is tartalmazza. Költőileg is értelmezve a kritika és a levelek közötti távolságot, illetőleg annak feloldási módozatát. Példázatot állítva össze költői világképe megalkotásának és a személyes kirekesztettségének értelmezhetősége, jellege összekapcsolására. A „siralomház” önmagában való feloldásának, „glóriával átállásának” alkalmává avatva a ciklus darabjainak összeszerkesztését. Egyszeri alkalmat alakítva ezzel az összeállítással.

Ugyanis a ciklus versei ezután nemsokára újabb, *A tölgyfa levelei* (1964) című kötetében már szétbontva jelentek meg, ezt a megkomponált egységes alkotás jelleget nélkülözve, önálló versekként szerepelnek. Éppen ezért kell most ismét, egységes alkotássá összeszerkesztve közölni, mert egyszer, egy kritikára válaszként alakította ekként kompozícióvá ezeket az alkotásokat. Külön is hangsúlyozva tipográfiájukat.

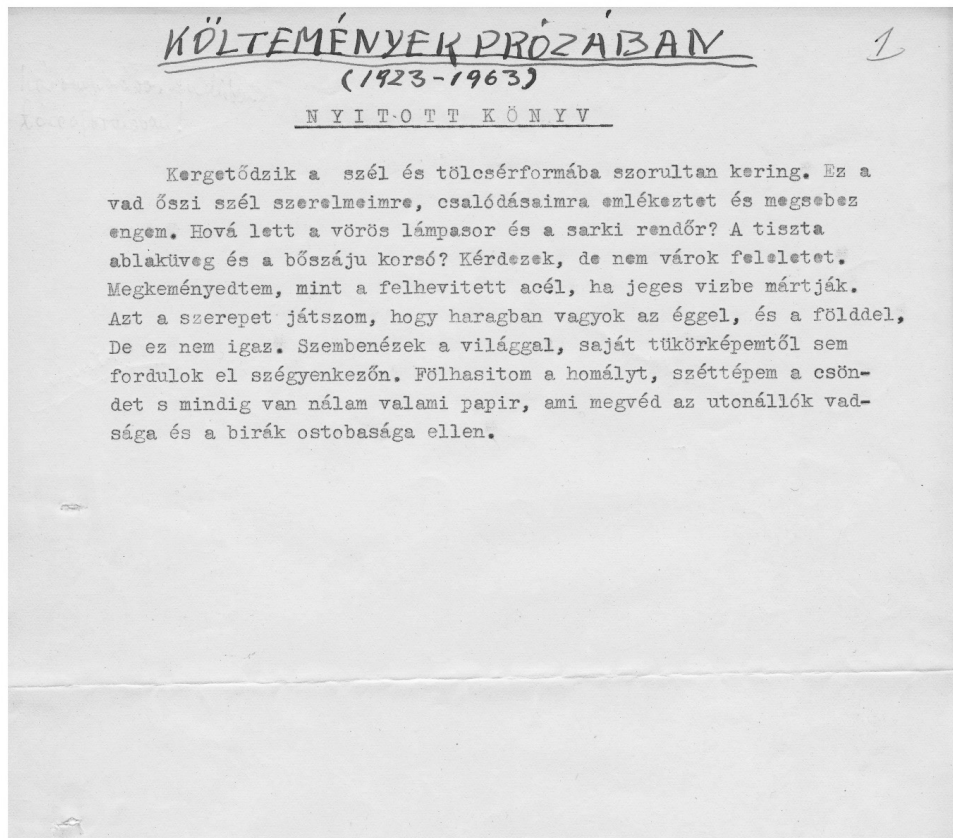
Válaszleveletem a megmaradt fogalmazvány alapján letisztázva közlöm:

Igen tisztelt Mester!

Örömmel és köszönettel vettük értékes írását, a próza-vers ciklust, és az a decemberi számunkban, előírása szerinti formában jelenik meg. Örülnénk, ha verseiből a továbbiakban is küldene lapunk számára.

Őszinte nagyrabecsúlással

Kabdebó Lóránt
versrovatvezető

2

N A P K E L T E E L Ő T T

A műhely ajtaja nyitva. Öreg barátom, a kovács, szaporán dolgozik. Üllője harangoz és csenget, a kalapácsütések alatt s a közeli hegyek visszaverik a hangokat.

Félig mezitelen és izzad. Ilyen az ő hajnala. Ha valaki egy bögre vizet nyújtana felé, tiszta ronggyal megtörölné homlokát. De a falu még alszik. Csak a tűz lobog mögötte és szikrák röpködnek a feje körül.

Elsőnek a kakas szólal meg a házban. Éles, nyers rikoltásokat harsog az ég felé.

Aztán hosszu ingben, mezitláb a gyerek is megjelenik. Álmos még, Pillanatnyilag azt sem tudja, hol van és miért van itt s nem a fenyvesben, ahol egy nyulgödörre bukkant tegnap. Majd odaáll közel az üllőtökéhez és csodálkozóan nézi az apját, aki nem csikorgatja a fogát, nem káromkodik és mégis agyonveri a tüzes vasat.

3

T E M E T É S

Hosszu sorban a gyászoló menet. De először mindenki a Pompes fűnebres négy szép lovát bámulja meg. Széles tomporok szőre ragyog a fényben, kényesen tartott fejükön imbolyog a fekete tollbóbita. Aztán a pap vörös-arany palástban és a minisztráns-gyerekek füstölővel, amitől messzire futnak a pokol furiái.

A fiatal özvegy egyedül lépeget, mintha mindenkit elparancsolt volna a közeléből s úgy látszik, sir a sűrű csipkefátyol mögött.

~~Közben hallani a belvárosi harangok zugását~~

Anyám szomoru özvegységére emlékszem. Négy gyerekével a hétköznapi malomkövei közt.

Közben hallani a belvárosi harangok zugását. A töröly körül fehér galambraj köröz.

Ez az az óra, mikor az idegen ember szíve is összeszorul, meddő szerelmek, jól fejlett bűneire gondol. S vannak, akik álnok szerepet játszanak, hangosan, takargatás nélkül zokognak, mintha saját szülőjüket, saját gyerekeiket kisérnék utolsó útjára.

De bizonyára olyanok is vegyültek a menetbe, akik irigykedően gondolnak a koporsóban fekvő halottra.

4

A mélység jelez

Nem a tél hidege bánt engem és nem is az a rozsdás vaskakas, ami a szomszéd háztetőn csikorog. Anélkül, hogy valaki tudná, egy lány emléke kinez, ~~valahonnan~~ a szívem mélyéről lobog fel és elrontja étvágyamat, felkölja éjszakáimat. Két szőke hajfonata, amikbe szalag volt, két sötét szeme, ha beléjük néztem, megszámlálhattam ~~bennek~~ ^{bennek} kamasszorsom minden görceit, vágyaim hasadó bimbóit.

bennek
Régen volt. Szerettük egymást, aztán egy kerítés épült közénk, s az ajtó kulcsa elveszett. Azóta egyedül bolyongok, gyakran megszólítom az embereket, nem látták-e a kedvesem -- senki sem emlékszik rá.

Lehet, egyszer ^{ma} találkoznak s akkor én megbocsájtom, hogy szó nélkül elvágta az arany fonalat, ami összekötött bennünket.

5

V I S S Z A P I L L A N T Á S

Virágok buja tenyészete ez, legtöbb köztük a dália, a csikos tulipán és a fehér liliom. A grófság nagyasszonyának szolgálkával és kutyákkal őrzött birodalma.

A hölgy, hogy ne kelljen a piszkos köznéppel találkoznia, hajnalban indul első sétájára bőven redőzött selyem köpenyben, kezében fényezett cseresnyevesszővel.

A nap már felkelőben, a madarak énekelnek.

Beszélő papagályok és pávafarku galambok is vannak itt, olyan illemtudók, mintha iskolába jártak volna. Ha az Urnő megáll a vörös kavicsal felhintett tisztáson a vállára és a kezére szállnak.

A virágok még részegek a harmattól kecsesen bókolnak.

Könnyű nekik, nem ismerik az Urnő gonosz természetét. Csak szépségét látják, könnyed mozgását, mintha mindjárt fel akarna szállni a magasba.

De nem száll fel. Itt marad a földön.

Az emberek között ^(eméred) ~~hogy~~ megalázza, könyörgésre kényszerítse őket fényezett cseresnyevesszőjével.

Teljesen kivilágosodott, pillangók és méhek szállidosnak a fényben.

6

H o l d f é n y b e n

Álmaim selyemháját összekeverem a valóság nyers masszájával. Egyszerre két uton járok, egyik a magasba, másik a mélybe vezet. Végükben egy-egy nyitott kapu. Kopognom sem kéne, hogy átlépjem a küszöböt. De mennél szaporábban járok, a kapuk annál láthatóbban távolodnak tőlem.

Ott trónol valahol a királynő bibor palástban, fején arany koronával. Éppen egy margaréta szirmait vallatja:

— Szeret?

— Nem szeret?

Szűz ő még és nem ismeri a virágok hazug természetét.

Vad csókjaimmal szentségteleniteném meg, ha közel engedne magához.

Ha a kék ég és a nyirfásor nem ~~világítana~~ vakitaná a szemem.

Mi márt tehetnék? Énekelek;

Nem vagy te ott hol lenned kéne

csak emléked lebeg a fényben

hiába is kiáltok feléd

csak árnyékod hull rám sötétben.

Vártam. Várakoztam, de senki nem járt az utcán. Ha jól lát-lam, mindössze egy fa szórta szét leveleit. Hullásukban madarak kapták csőrükbe és szálltak velük a csillagok felé.

7

S Z E G É N Y J Á N O S

A szép völegényjelölt megnyult orral és szembehuzott kalappal lépte át a küszöböt. Hosszu szócséplés és vállvonogatás után végül is kikoszaratták. A vékony aranygyűrűk mellényzsebében lapulnak, mint ha égetnék a veséjét. Mit csináljon velük, nem tud rendet teremteni a fejében. Csak a lányra tud gondolni szívfájdítón. Sötét szemei, gyöngysor fogai vannak és szép kis hasa lehet. Szeretne durván megkeményedni és bosszuálló lenni. Telített lágú bubánattal. Késő este van már s a házak kivilágított ablakai mintha röhögnének rajta.

Bujdosson el, vagy ölje meg magát.

A mellékutcákat járja és kifut a főtérrre.

Egy ideig ott álldogál a nyitott, közös kut előtt, aztán határoz. Az egyik gyűrűt bedobja a sötét mély lyukba.

Másikat a templom lépcsőjén gunnyasztó vénasszonynak adja, hogy imádkozzon a lányért, aki nem akar vele egy ágyba feküdni.

Kosztolányi János

A következő év (1964) első számában pedig *Az út vége* című, ekkor először megjelenített regényét mutattam be. Kapcsoltam az *Egy ember életéhez*, sok mindent elmondtam róla, de azt, amiért már akkor is becsültem, és minden egyetemi szemináriumi foglalkozáson ajánlom azóta is olvasásra, azt persze nem mondhattam ki. Amiért ez a regénye keletkezési idejében sem jelenhetett meg. Makai, a főszereplő ugyanis mindvégig ugyanazt mondja. Szélsőbal pozíciójában és szélsőjobb oldali szereplőként úgyszintén. A szociális demagógia a két végletben ugyanis összeér. Ezt csak mostanra írhatom le kritikám bevezetőjeként a regény ideológiai tanulságaként.

Kassák Lajos: *Az út vége*

1. Kassák a *prózaíró* épp olyan jelentős, mint a költő. Az *Egy ember élete* a legkitűnőbb magyar regények közé tartozik, az *Angyalföldet* elvitte a filmsiker is külföldre. Ennek a sornak méltó folytatója az 1946-ban megírt és most megjelent *Az út vége* című regénye.

2. Ami először hat: *a stílusa*. A lírai túlfűtöttségtől, és impresszionista érzélgősségtől mentes, tiszta, pontosan a lényegre megfogalmazó mondatok világába nyitunk be. Az a leszűrt, lényegre törő, a szándékot teljes egészében megvalósító stílus jelentkezik itt is, amit nemrég csodálhattunk meg kései versei kézhezvételekor. Vitakozhattunk akkor élményvilága zártságával, túlzott önmaga felé fordulásával, de ez a szubjektívizmusa stílusát sohasem öntötte el: élményeit már az objektíven szemlélő-szerkesztő művész fogalmazta meg. Ennyiben tudott többet adni a csak intellektuális költőnél: míg azoknál a pontos kifejezés érdekében maga az élmény intellektualizálódik, és ezt formálják verssé, ezzel az élmény veszít eredeti frissességéből, egészségéből, eleve a szikárság, szikkadás veszélyét rejtve magában. De többet adott a dalköltőknél is: akiknél megmarad ugyan az élmény frissessége, de nem racionalizálódik kellőképpen, az egyéniség, a játékoság uralkodik el, hanguletelemekkel oldja a pontos kifejezést.

Ugyanezt mondhatjuk el prózastílusáról is. Az önmagát annyiszor megújító mester ismét példával szolgál a modern versben és prózában.

3. Az élmény és gondolat ilyen objektív megformálása természetesen hordozza magában a művészi elemeket. Ez leginkább a versében és próbájában egyaránt jelentkező sajátos kassáki *ritmus*. Feszültségét az adja: a gondolatot úgy sikerül teljes egészében a mondatba belefognia, hogy az a legtermészetesebb lejtést érje el, mentesen minden erőszakoltságtól, göcsörtöttségtől, mindenki számára azonnal érthetően. Hogy mennyire egy töről fakad ez a költőnél és írónál, arra a legjobb példa az olyan átmeneti kategória, mint a prózavers. Előző számunkban megjelent ciklusának ez adja jelentőségét. Lüktetésében verseire emlékeztünk, ugyanakkor prózájába is szervesen illeszkedhetne.

4. A regény *témája* egy ember útja, aki előbb a munkásmozgalomban tevékenykedik, majd – miután frakciózó magatartása miatt kizárják – a nyilaspárt egyik vezetőjévé tornázza magát.

E mű 1946-ban keletkezett, kérdés: van-e mondanivalója számunkra is? A szocialista szemléletű antifaszizmusa ma is érték, bárha hazai viszonylatban a fasizmus veszélye azóta megszűnt. Aktuálisabb – mondhatnánk, a munkásmozgalom örök témája – az, hogy az egyéni nagyravágyás, karrierizmus, mindenáron vezérkedni akarás, eszmei zavarosság nem maradhat meg a mozgalmon belül, káros számára, szembe kell vele szállni, nemcsak a hatalom megszerzése előtt, hanem a szocializmus építése során is. A különbség csak az: ma a társadalom vitákkal, neveléssel, vagy erősebb eszközökkel is megszabadulhat ettől a típustól, akkor az államhatalom és a reakciós erők örömmel használták fel ezeket a szédelgőket épp a mun-

kásmozgalom ellen. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ma ez az attitűd kevésbé kártékony, csak kisebb a hatóköre és könnyebben lokalizálható, és a kár minősége más jellegű. Kassák könyve tudatosítja ezt a típust, segít felismerésében, természetrajzát adja.

5. Persze ez a *természetrajz* inkább leíró jellegű, Linnére és nem Darwinra emlékeztet a módszer. Megtalált egy figurát, aki egyéni, mert ilyen volt a valóságban. Egy létezett nyilas miniszter útját írja meg Makai történetében. Általánosan meg is fogalmazza azokat az okokat, amelyek végigjáratják vele ezt az utat, megismerjük az ember típust, megtudunk mindent róla, mintha egy dokumentumfilmen látnánk. Mégis az az érzésünk, hogy nem tud mit kezdeni ezzel az emberrel. Kiismerhetetlenné válik, és így akaratlanul némi felsőbbsségre segíti az író ezt az egyébként kisztílú alakot.

6. És itt az *írói módszer* gátjává vált az ábrázolás teljességének. A dokumentumhűség megkötötte a kezét. Az *Egy ember életében* segítette, ez esetben ellene fordult. Ott önmagát formálta meg, és tettein kívül ismerte saját gondolat- és érzésvilágát is. Tehát a dokumentumszerűség nem gátolta a belső ábrázolást. Ebben a regényben csak a tetteit, cselekedeteit kapjuk egy embernek, a regény világától elválasztható belső ábrázolás elmarad. A főszereplő minden tetténél több feltételezést említ. Mind szülhetne az adott eredményt, tessék választani. A természetrajzi teljesség szempontjából ez több, de művészileg kevesebb.

7. Kárpótol ezért a *környezetábrázolás* kiteljesedésében: a munkásmozgalom egy szakaszáról adott képével (a húszas évek második felétől, a harmincas évek végéig). Akkor írta a regényt, amikor a különböző irányú és célú torzítások még kevésbé zavarták meg e szakasz értékelését. Kortársak és történészek tudnának beszélni arról, hogy nem elfogult-e valamely részletében ez a kép. De következtetésében igaznak érezzük, megegyezik a történelem logikájával. Az ösztönös egymáskeresésből összeverődött turista és kultúr csoport szervezetté válását mutatja be, ahonnan a legjobbak útja az Anschluss után szükségszerűen az illegális munkához vezetett. Közülük legemlékezetesebb Juci alakja, aki a regény állandó fix-pontja – nem változatlanúságával, hanem állandó fejlődésével a mindig konkrétan helyes magatartás, állásfoglalás felé. Makai jobbra tolódásának minden jelentős állomásakor találkozik vele, ő az, aki legelőször mondja ki útjára az ítéletet, amelyet a történelem igazolt. És őbenne találja meg az író az új embertípust. Nem tévedhetetlenség lesz a tulajdonsága, hanem a jószándékú cselekvés az emberért és szembenállás minden esztelen, világot felgyújtó embertelenséggel. Azt hiszem, ez a mondat, ahogy itt szerepel és hangsúlyt kap, az író mai állásfoglalása is, minden tévedésével együtt vállalja a mi világunkat, amit végül is a Jucik, és hozzá hasonlók építettek.

8. Amit a főhős dokumentumszerű ábrázolásával mulaszt, azért kárpótol egy kitűnően, belülről írói szuverenitással megformált alakkal: Makainéval. Ő a *regény elbeszélője*, a feleség, aki végigéli ezt a kort férjével, végigjárja mellette árnyékként az utat, kölcsönösen szükségesegek egymás számára – és mégsem ismeri, igazán sohasem értette meg. Ennek az asszonynak a vallomása a regény: az ő értetlensége a művészi elfogadtatója a férj ábrázolásában jelentkező hiánynak. Mint az ilyen öntisztázó, bűnbánó memoároknak szokás: kettős időtvény van. A cselekmény, amit az asszony leír, és az írás alatt alakuló erősödő, tisztázandó önarckép. Ebben a kettős fényben áll előttünk ez az asszony, aki szinte megbabonázottan szolgálja ki, követi nyaktörő, népet veszítő útjára a kalandort. Így lesz több, mint művészi ötlet, de több mint kitűnő pszichológiai produktum is: egy kicsit szimbóluma azoknak a megtévesztett, jóindulatú embereknek, proletároknak is, akik nem tudtak határozott nemet mondani a kalandorok demagógiájának. Erre a bűnre kell rádöbbenie, de nem a jóvátehetetlenség tu-

datával. Érezzük, megtisztulva még lehet helye az új világban. Ilyen tisztálkodás ábrázolása ez a könyv, hasznos lett volna megírása idején a zavaros fejek tisztázására.

9. Többször esik szó a regényben a jó és a rossz harcáról. Makai kezdetben a jó oldalán áll, később a szociális demagógia hatására, a rosszat követi, szolgál szegődve, épp demagógnak. De szerencsére, ezeket az elvont, egzisztencialistán hangzó kategóriákat a regény egészében háttérbe szorítja, és a hangsúly a történelem erőinek reális elemzésére tevődik át. Osztályharcról volt szó. Okozhatott zavart csekély számú képzetlen munkás fejében a szociális demagógia, az író világosan érezte a különbséget, a munkásmozgalom és a faszizmus egymással kibékíthetetlenül ellentétes osztálytartalmát. Kinek használt? – teszi fel a kérdést, és az ítélete egyértelműen elmarasztaló.

De az *ítélet* népfront alapon is történhetne. A fasisztával szembenáll a polgári humanista is. Kassák állásfoglalása több annál. Ő a munkásosztály álláspontjából ítél: Makait nemcsak bűnösnek, de árulónak is tartja.

Ezt követte személyes találkozásunk ugyanennek az évnek költészetnapj műsora után. A beszélgetés alapján lejegyzett riport csak nekrológiaként jelent meg azután a Napjaink 1967. 9. számának 6. oldalán. Megjegyzésként pedig hozzáfűzhetem, a mester biztos érzékű ítélkezésének példázataként, hogy amit ezen az estén Barcsay mesterről mondott, az idővel beigazoldott: a Műcsarnokban rendezett kiállítására festői életműve utolsó nagy kiteljesedését megteremtette. Olyan művek szériáját megalkotva jóval 80 éves korát követően egy nyáron, hogy utóbb ő is elmondhatta: erőim új összefogásából születtek meg.

És még egy: a „nikkel számovár” és az orosz forradalom viszonya. Látszólag egyértelmű Kassák visszaemlékező megjegyzése az est beszélgetésében. Tárgyszerű, hivatkozható filológiai utalás. Pedig lehet, hogy csak taktikus hangsúlyozású. A magam értelmezését évtizedekkel később írtam le: „'én KASSÁK LAJOS vagyok': ennek a megalkotott tudatállapotnak a magasáról gondolja át a vers ismét az egész zárándokutat, a maga állandóan épülő-omló szerkezetével, az Ady-mintára Párizsba készül, mégsem ott célba érő ('én láttam párist és nem láttam semmit'), éppen ezért az egész elbeszélést tudatosan gellert kapottként bemutató-lebegtető linearitásával, végül pedig a brüsszeli politikai célképzet kidobásával-elrejtésével ('s fejünk fölött elrepül a nikkel számovár'). Háromszoros zárándoklatot játszat egybe a vers: egy költőnek és mozgalmárnak készül ember megosztott célzatú (Párizs vagy Brüsszel?) vándorlását; az evangéliumok történetét és az orosz forradalmat. Mindebből marad az útonlevőség most-pontokra-szakadó örök újrakezdése és az ezzel szembesülő tudat mérlegelő mértéke az autentikusnak szimulált tudathorizonton.”

Ezt a tanulmányomat, amelyben érzékeltetem a Kassák filológiai megjegyzése és remekművének értelmezése közötti feszültséget, és amit esettanulmány nélkül ma is vállalhatok, annak az Újraolvasó-konferencia sorozatnak az idején írtam (*Egy remekmű poétikai pozíciója. Kassák Lajos: A ló meghal a madarak kirepülnek*) a Miskolci Egyetem bölcsész-dékanjaként, amelyet Kulcsár Szabó Ernő kollégámmal szerveztünk, az újabb tudós nemzedék felnevelését elősegítve (*Tanulmányok Kassák Lajosról*, 2000, Anonymus).

Miskolci beszélgetés Kassák Lajossal

Pár évvel ezelőtt még városunkban üdvözölhattük, lapunkban pedig többször közölhattük írásait. Klasszikusként tiszteltük, és kortársként figyeltük frissen megújuló líráját, sokoldalú

művészete ismételt kiteljesedését. Az 1964 költészet napi megnyitón Kassák Lajos és Váci Mihály költők szerepeltek. A műsor utáni beszélgetést Váci Mihály rábeszélésére még akkor éjjel rögzítettem. Most, minden változtatás nélkül közöljük az akkor elkészített szöveget. Több pontja kapcsolódott az akkori művészeti élet aktualitásaihoz, de megállapításai ma is értékes fogódzók egy nagy művész világában való tájékozódásban.

*

A költészet napjának megnyitóját Miskolcon a pedagógus szakszervezet nagytermében tartották meg.

Az est után a klubban beszélgetéshez rendeződtek a jelenlevők. És ahogy a téma mind érdekesebb fordulatokat vett, mindinkább eltávolodott az ilyenkor kötelező formalitásoktól.

Kassák Lajossal beszélgetünk. A beszélgetések nehezen indulnak. Még akkor is, ha van kezdő apropó. Ez esetben az újabb műveiről megjelent kritikák. Voltaképpen ez hozott össze. Verskötetéről és regényéről írtam a Napjainkban, ezekről levélben már elmondta véleményét. A többi lap megnyilvánulásáról beszélünk.

Az Új Írás kritikájával meg vagyok elégedve, bár szeretnék vitatkozni is vele. Érezhetően két szemlélet birkózik Diószegi Andrásban. Még benne vannak az elmúlt évtized előítéletei, bár igyekszik szabadulni tőlük. Eddigi legjobb írásának tartom ezt a kritikát. Bár egyes mozzanatait nem tudom megérteni. Miért kiszakítva idézi A ló meghal és a madarak kirepülnek című versem utolsó két sorát („én KASSÁK LAJOS vagyok és fejünk fölött elröpül a nikkal szamovár”). Akik nem ismerik a művet, gondolhatják, milyen értelmetlenségeket írt össze itt Kassák. Pedig ez a zárósor utalás az orosz muzsikáról alkotott himnikus portréra, a vers közepén, és mintegy a forradalmat szimbolizálja.

Utoljára megjelent regényének, az Út végének fülén olvastuk, hogy élő modellje is volt a főszereplőnek, Makainak.

Igen. Salmayernek hívták, később a Kassai nevet vette fel. A szociáldemokratáknál indult. Karrierista ember volt. Csak az egyéni célját nézte, különben is zavaros fejű ember. Már nyilas egyenruhában járt, csizmásan, és még azt hitte, hogy ő a szociáldemokratáknál radikálisabb politikát szolgál. A nyilasok meg hagyták, hogy ezt hirdesse, mert ahány embert elvont a mozgalomtól, az csak nyereség volt a számukra.

Ezzel a regénnyel kapcsolatban felvetődik a pozitív hős kérdése.

Szerintem a negatív hős is van olyan lényeges, mert taszít magától, és ezzel fejt ki pozitív hatást.

A továbbiakban a magyar költészetre gyakorolt hatásáról is beszélünk, hisz közhelyként hat, hogy minden valamirevaló költőnk fejlődése egy szakaszán, hosszabb-rövidebb ideig Kassák hatása alatt állott. Van, akinél csak formában, de sokaknál tartalomban is tükröződött ez. Ebből egy közbevetett kérdés is születik, Szabó Lőrinc-témán dolgozom, kapcsolatukról érdeklődöm.

Jól ismertem Szabó Lőrincet. Bátorságára példa, hogy amikor az ellenforradalmi rendszer elől külföldre kényszerültem, és kint megjelent a Máglyák énekelnek című kötetem, ő ismertette azt a Nyugatban. Költészetem is hatással volt rá a húszas évek derekán, mint arra már Illyés Gyula is felhívta a figyelmet. Mint költőt nagyra értékeltem, bár nem értettem egyet politikai állásfoglalásával. De ez őt sem befolyásolta annyira, hogy rólam is ne hasonlóképpen vélekedett volna.

Kassák Lajos hatása ma több, mint irodalomtörténeti. Nemcsak József Attila, Illyés, Szabó Lőrinc, Vas István kutatóinak, elemzőinek, hanem fiatal irodalmunk kritikusának is számon

kell tartania. A kényszerű mellőzés, hallgatás után újra jelentkező költő – ki épp ekkorra érte el élete törekvéseinek összegezését – felszabadítóan hatott az elmúlt évtized formai megköttöttsége után. Milyen a kapcsolata ezzel az újabb irodalommal?

Az irodalmi életet még nem tartom kielégítőnek. Sokan úgy írnak, mintha folyton másoknak a szavára figyelnének.

És nem gondolja, Lajos bácsi, hogy ez inkább még rossz reflex, mely tovább él, de objektíve már megszűnt?

Így gondolom én is. Én azt írom, amit érzek, és meg is mondom mindenkinek a véleményem. Mostanában megjelent verseimmel meg vagyok elégedve. Sikerült bennük magamat kifejezmem. És ezt kérem számon a mai fiataloktól is. Érzem, hogy megszenvedik azt, amit leírnak. Az embert találjam meg bennük, az a legfontosabb, azt tudják maradéktalanul megragadni.

De ennek az embernek pontosan kell a valóság, a társadalom erővonalait is jeleznie.

Az természetes. De nem az a fontos, hogy szocialistának jelentsse ki magát valaki. Ez nem ki nyilatkoztatás kérdése. Az embert mutassa meg. És az látsszon, hogy hová való. A mű mutassa. Én különben sem az elvont szenvedést értettem, nem az elzárkózást a világtól, hanem az útkezesést. Az igazi szenvedés a környezete, társadalmi problémáinak megoldását is jelenti, annak számára is eligazító. Ez összefonódik. A ma költőjének az árral szemben kell úsznia (ez természetesen nem politikai értelemben értem). Úrrá kell lennie a különböző divatokon.

Sok fiatal írónknál ez fordítva történik. Föléjük kerekedik a vagányság, a presszóizmus. Félreértés ne essék. Én is gyakran dolgozom ott, de számomra nem ez jelenti a valóságot. Ez csak munkahely. Egy csendes sarokban kirakom a kézirataimat, dolgozom vagy két órát. De többen innen nézik a világot. Azonosulnak vele. Érzem rajtuk a szellemi csikófarkot. Azt mondják, hogy ez a modern irodalom, Hemingway is ezt csinálja. Tényleg, ő szinte le is fényképezi, kimásolja a párbeszédet, de mint író, távol marad ettől, felette áll.

Szóba kerül természetesen a Rozsdatemető is.

Erről a könyvről még nem mernék kritikát mondani. Kétségtelenül jelentős alkotás, de nem tudom, hova fog fejlődni az író. Hábetler Jani például kitűnő figura. Pék Mária szintén. Ahogy megpofozza fiát, előttem van, látom. A horgas ujjait ellenben – hiába ismétli vagy kilencszer az író – nem látom. Talán Thomas Manntól tanulta, hogy ha sokszor ismételnék valamit, a súlykolással beleszuggérálják a képzeletünkbe. A lányok már elmosódottabbak, kevésbé egyéniek, elnagyoltak.

Láthatóvá válik, képszerű – eljutottunk Kassák ars poetikájának egyik alapeleméhez.

Úgy érzem, századunkban a hallásról átveődik a hangsúly a látásra. A vizuális hatások érvényesülnek. Ma, ha szép, dallamos verset hall valaki, elandalodik, de nem tudja, miről volt benne szó. Ezt a változást jelezte már a zene is. Bartók szakít a hagyományos jóhangzással. Érdes, változatos ritmusú, ébren tartó zene.

A modern művészetnek, úgy érzem, meg kell harcolni az emberek figyelméért. A rohanó világ, a sok külső hatás dekoncentráltta teszi az embert. Fel kell hívni a figyelmet a műre, és ezt a figyelmet végig kell adni, figyelemreméltó formában. Ennek épp Bartók volt egyik nagy mestere. Én azt hiszem, a Kassák-verseknek is ez a figyelemfelhívó és lekötő erő az egyik legfontosabb külső jegye. Lehet szeretni, vagy vitatkozni vele, de nem odafigyelni – azt nem lehet.

A ma problémáit a dallamos, kimért versek nem fejezhetik ki. Tóth Árpád formájában nem lehet írni a nukleáris háború rémeiről. Például: Szép tavaszi nap sétáltam, s egy bomba robban. Feltétlenül más ritmusának kell lennie. A bomba nem robbanhat dallamosan. A két sor ritmusában is ellentétnek kell kifejeződni. Úgy látszik, más is észrevette ezt az igényt. A Költészet

napja pesti megnyitóján Gáti József kért tőlem olyan verset, amelyben sokféle, ellentétes ritmus található. Mondtam neki, hogy nézze át a harmincas években írt számozott verseimet, azok közt talál. Ereszkedő, emelkedő képletű sorok, és számtalan eltérés a hagyományos metrikától.

Szóba kerül ezzel kapcsolatban a divatos irodalmi téma, az Antik ecloga is. Elmondom, hogy előző nap voltam egy ankéton, ahol mind az idősebbek, mind a fiatalok nagyfokú etikai érettségről, felelősségérzetről tettek tanúságot. Kassák Lajos ezt a verset is saját mércéjéhez méri.

Szerintem az antik forma nem alkalmas a mai fiatalság érzelmi világának, szexuális élményeinek kifejezésére.

Szemben áll ezzel a kassáki verséptés.

Nem kész sémákba kell tördelni a mondanivalót. Különbösen is a tartalmat és formát szétválasztani lehetetlen. Én nem kész sorokat komponálok verslábak szerint, hanem a szavakat, mint tagokat szerkesztem egymás mellé. Figyelembe véve hangulati, értelmi, ritmikai hatásukat. Úgy illeszttem egymáshoz, mint a falban a téglákat. És a legfontosabb, hogy az egész megjelenítő erővel hason. Ezt a konstruktív, láttató, plasztikus ábrázolási módot tartom most a legcélravezetőbbnek.

Ha már a megjelenítő ábrázolásról beszélünk, természetesen kerül szóba a festészet és a film. Barcsay Jenőről beszél elismerően, bár szerinte még ő sem érte el lehetőségeinek maximumát. Helyteleníti az olyan modernséget, amely csak laposságot, közhelyet takar. Ennek apropójából említi Korga György kiállítását.

Az utóbbi hazai filmek közül az Oldás és kötetst dicséri, bár kifogásolja, hogy alkotói túlzásúfolták, túl sokat akartak egy filmben elmondani. A saját regényéből készült filmmel, az Angyalok földjével nem volt megelégedve – ezt már annakidején is megírta. A rendező a színpadira emlékeztető jeleneteket helyezte előtérbe a filmszerűbb, képiabb megoldásokkal szemben.

Külföldi filmek közül a Kopár sziget című japán film tetszett. A férfi, aki nem tudja kifejezni magát, amikor kedveskedni akar.

És itt ismét a művészetéről alkotott felfogásának egy fontos pontjához értünk.

Van, amikor a nő unszolja a férfit, szeretné hallani, hogy „szeretlek”. A férfi szereti is, esetleg épp akkor ölelte meg, mégsem mondja, gátolja a férfi-szemérem. Vagy vannak olyan jelenetei az életnek, amik szavakkal már ki sem fejezhetőek. Pl. A férfi végső elkeseredésében kirobban, drasztikusan, majd megbicsaklik a hangja, „bocsánat”. De ami a kettő között van, az értelmes szavakkal el nem mondható. Ezt jelölni kell. Több kell, mint felkiáltójel. Ilyen esetben használtam értelmetlen szavakat pl. A ló meghal a madarak kirepülnek című művemben.

Ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik véleménye francia fordítóiról. Nemrég jelent meg Párizsban egy kötet verse, a legjobb francia költők tolmácsolásában. A kritika nálunk is jelezte már, hogy megfinomították. Úgy fordították, mintha Apollinaire, vagy Cendrars nem is lett volna a franciáknál.

Igen, megfinomították a verseimet. A közép-európai, a magyar líra mindig érdekesebb volt, mint a francia. Ők ezt nehezen tudnák visszaadni. Különbösen is a mostani generáció erősen feminin jellegű. Talán visszahatás ez az én generációm keményebb lírájára.

Közben szóba kerül, mint minden jelentősebb beszélgetésben, népünk, és a világ sorsa.

Én nem hiszek a háborúban. Hacsak sorsszerűen arra nincs ítélve az emberiség, hogy elpusztítsa magát. Már a két háború között, a Nyugat indította ankéton kifejtettem erről a véleményemet. Ahogy az őseim először csak a doronggal tudta megértetni magát, aztán meg tudta beszélni problémáit, úgy a fejlődésünk során mindinkább kikerülhet a háború. Most a legjobb úton vagyunk, hogy az ellentétek lekerekítődjenek.

A beszélgetés lassan elhúzódik, a meleg, cigarettafüstös szoba nem zavarja. Friss vitakészséggel beszél, érvel. Ha tekintetét bizonytalaná is teszi a füsttől néha párásodó szeme, az időnként feltett színes szemüveg, a szavak a régi, szuggesztív mestert idézik, akit annyi leírásból ismerünk.

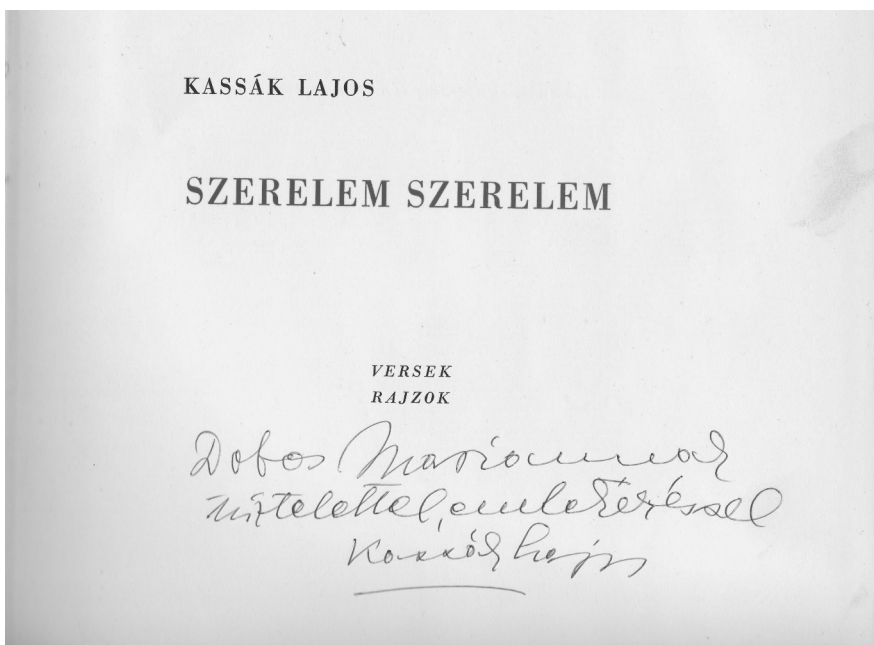
Egymás után jelennek meg művei, mindig újakon dolgozik. „Ha még sokáig élek, talán elfogadnak” – mondja ironikusan. De hozzáteszi: írásait mindenütt szívesen közlik. Az Akadémia számára most készítette el tanulmányát folyóiratai történetéről, készül új verseskötete, kész van egy nagy terjedelmű tanulmánya az irodalmi irányzatokról. (Ennek szűk kivonata jelent meg a Nagyvilág első számaiban.)

És figyelmét nemcsak saját művei, vagy a már befutottak kötik le. Állandó levelezésben áll, indulók, még ismeretlenek keresik fel. Ő pedig érdeklődve válaszol.

A múltkor egy gimnazista fiú küldött verseket. Kedves Lajos bácsi, szólított, ne haragudjak a zavarásért. Látok benne tehetséget. Ha lapom lenne, még nem közölném. Hat sora rossz, de kető igazgyöngy. A hat rossz, az a tizenhat évéből adódik még, a két jó, az már a tehetségének a megnyilatkozása.

77 éves? Érdeklődése, figyelme, legújabb művei a tetterős, javakorbeli Kassákra emlékeztetnek, akit mi fiatalok legendákból ismertünk meg legelőször. És figyeljük most olyan szerepeltet, mint annyi előttünk járó generáció tette fiatalságában.

Két dedikációját erről az estről ereklyeként őrzünk: egyik versalbumát menyasszonyomnak, az általam bemutatott verskötetet nekem ajánlotta. Kassák mester írásos kézszorítását büszkén őrzöm továbbra is, és továbbra is csak csodálkozni tudok, hogy napjainkban ez a nagy költő valahogy megint mintha kiesőben lenne az irodalmi köztudatból.

KASSÁK LAJOS
VAGYONOM
ÉS FEGYVERTÁRAM

Kabdebő Lovántudor
Kézzel írtával
Kassák Lajos

MAGVETŐ, BUDAPEST, 1963